Шолом Алейхем

ТРИ КАЛЕНДАРІ

Чому знаменитий Толмачов зробився ненависником євреїв

Розказано одеським рознощиком, який продає єврейські газети і нишком торгує "цікавими листівками" з Парижа. Передано його-таки мовою.

Питаєте, звідки я, батько порядних дітей, торгую таким трефним крамом, "заприщонним" товаром, "цікавими листівками" з Парижа? Це я мушу дякувати тільки йому, нашому Толмачову, побила б його лиха година. Тепер, коли вже минуло стільки часу і Толмачов уже не Толмачов, і Одеса вже знову Одеса, можна, нарешті, здається, розповісти всю правду, звідки це взялося, що наш Толмачов був такий ненависник євреїв. Боюся сказати, але мені здається, що сталося воно значною мірою через мене, якщо не цілком через мене. Вам, мабуть, дивно: що спільного у мене, рознощика, який продає єврейські газети і нишком торгує "цікавими листівками" з Парижа, — що спільного у мене з генералом Толмачовим? І вобче, що спільного з мене з генералами? Але справа така, розумієте, що на кожне "чому" є своє "тому..." Якщо маєте час, я вам дещо розповім, і ви почуєте цікаву історію.

Було це на свято кучки, тут-таки, в Одесі, багато років тому. Одеса була собі Одесою. Тоді ще не знали Толмачова, і кожний міг собі вільно й безборонно розносити по вулиці єврейські книжки на продаж. Єврейських газет тоді ще не було так багато, як тепер, наприклад, і ніхто нікого не боявся, і контрабандно торгувати "цікавими листівками" з Парижа теж не було потреби. Я з своїм невеличким крамом — молитовниками, книжками і календарями на цілий рік ходив собі

Ланжеронівською і Катеринінською, побіля Фанконі, там, де можна піймати єврея, де крутяться всі біржовики і маклери і вобче бідняки, вишукуючи, може, господь пошле їм якийсь заробіток.

Отже, одного разу проходжаюся на тротуарі біля Фанконі, там, де повно біржовиків, і думаю: де взяти покупця на календарі, що в мене залишились. Уже минув новий рік, уже попостилися в судний день, ось незабаром закінчаться і кучки, а я ще маю неспродані єврейські календарі, і хто зна, чи продам їх коли-небудь, бо це такий крам, що коли він залишається після свят, то хоч бери і подаруй його не-євреєві. Нащо потрібен прострочений календар? А я маю аж три такі прострочені календарі, що залишилися після нового року. Мав сотню та порозпродував їх таки тут, на вулиці, здебільшого біржовикам-євреям, вобче не дуже ласим на такий крам. Не полюбляють вони єврейські книжки, але календар єврейський, на цілий рік — це навіть і для біржовика іноді крам. Адже треба знати, коли випадає пасха, коли поминки: вони все ж таки євреї!

Отак проходжуючись, зупиняюся недалеко Фанконі, оглядаю купку біржовиків, які тиняються туди й назад, — я їх уже знаю всіх, як облуплених, — і сушу собі мозок:

кому запропонувати решткy, коли я всіх уже забезпечив календарями на цілий рік? Здається, нікого не проминув? І отак стоячи і сушачи собі мозок, бачу: біля столика у Фанконі, недалеко входу, сидить генерал з палетеми, помішує ложечкою в склянці з кавою, а перед ним стоїть "красная шапка" — з тих, що виконують доручення, і генерал наказує йому щось ще раз і ще раз, а той, "красная шапка", значить, і відповідає йому на це: "Слушаюсь, ваше превосходительство". От я й міркую: цікаво, що отой генерал йому наказує? Помалу присуваюся трохи ближче до генеральського столика, дивлюся нібито вбік і чую, як генерал каже тому дурбасові, "красній шапці", розжовуючи кожне слово: "Пам'ятай, — каже він, — що тобі говорять. Піди, — каже, — до мене додому, на Херсонську номер три і скажи генеральші, що сьогодні

обідає у нас граф Мусін-Пушкін. Тож пам'ятай, — каже, — не забудь: Херсонська номер три і граф Мусін-Пушкін.".

А той, "красная шапка", значить, стоїть перед ним, виструнчившись, і нічого не чути від нього, крім як "слушаюсь" і "слушаюсь". А коли він повернувся, збираючись піти, генерал крикнув йому навздогін ще раз: "Пам'ятай же, Херсонська, номер три і граф Мусін-Пушкін". Генерал хотів був уже взятись до кави, коли побачив мене, як я стою біля нього зовсім близько і дивлюся йому в склянку, не маючи на увазі, боронь боже, нічого поганого, просто так собі, вобче... Він гримнув, пронизуючи мене очима: "Тебе чєго надо?" Чого мені, значить, треба. Я собі думаю: те, що мені треба, ти мені однаково не даси. А може, га?.. Чим я тут ризикую? І я набираюсь духу і кажу йому:

— Ваше превосходительство! Купіть у мене календаря.

Він вирячився на мене:

— Якого календаря?

Я кажу:

— Єврейського календаря.

Він дивиться на мене як на божевільного:

— Нащо мені здався єврейський календар?

Я кажу:

— Нащо він вам потрібний, не знаю, але мені треба заробити на свято. У мене зосталося, — кажу, — три штуки. Купіть, ваше превосходительство...

А сам думаю: "Цікаво буде, коли пощастить і він звелить дати собі єврейського календаря на цілий рік..."

Так і сталося: тільки-но я вимовив слово "превосходительство", він гаркнув на мене: "Пошол вон!" Вся кров у мені захолола, я схопив свій крам і хотів був уже зробити "налєво кругом", та раптом почув, як він звертається до мене: "Ступай сюда". Щоб я, значить, підійшов до нього. Нічого не вдієш. Підходжу я, а він наказує дати собі календаря. Даю я йому календаря. Він питає, скільки коштує календар? Я кажу, скільки коштує календар. Він бере календаря і платить мені за календаря, не торгуючись, не сказавши ані слова. Як подобається вам цей генерал? Чи ж не кращий він за трьох біржовиків?

"Маємо ми, отже, початок", міркую я собі, беру свій крам і вирушаю далі. Початок, звісно, добра річ, але що робити далі? Де взяти ще двох таких генералів, щоб можна було їм спродати решту краму — останні два календарі, значить?

І раптом промайнула думка, чому я йому не запропонував ще одного календаря? Хіба цьому генералові не годилося б мати два календарі на цілий рік? Ви спитаєте, що він робитиме з двома єврейськими календарями? Ну, а що він робитиме з одним єврейським календарем?..

Отак міркую собі, і раптом у мене промайнула нова думка — я пригадав, як він допіру навчав кілька разів "шапку": "Генеральша... Херсонська вулиця номер три... граф Мусін-Пушкін..." Бий мене грім, тут можна заробити ще на одному календарі... Не будь тільки дурнем, Абраме Маркевичу (так звуть мене) і куй залізо, поки гаряче — лови покупця. Так я сказав сам собі і, недовго думаючи, подався, як ви мене бачите, з Катеринінської на Дерибасівську, з Дерибасівської на Преображенську і з Преображенської на Садову, а звідти просто Єлизаветинською на Херсонську. Прийшовши на Херсонську, почав шукати номер три — є, побий мене грім! Та ще який номер три: будиночок двоповерховий, особняк. Гаразд. Що робити далі?

Треба, виходить, потягти за дзвінок і спитати генеральшу, і я берусь до дзвоника, дзвоню і думаю: ото буде цікаво, коли вискочить солдат та ще, може, з собакою, прожене мене і ще нацькує на мене собаку, — цього тільки мені бракувало. Так воно і сталося. Минають хвилина, дві й три. Я стою, стою — ніхто не з'являється. На мою гірку долю, подумав я, нікого, мабуть, нема вдома...

А може, тут дзвіночок попсувався? Треба спробувати ще раз. І я давай дзвонити: раз, два, три. Нарешті відчиняються двері і вискакує до мене дівка з віником: "Что надо?" Я хотів накивати п'ятами. Але передумав і звертаюся до неї. "Мені треба, — кажу, — до генеральші, особисто до неї треба мені, — кажу..."

Вона дивиться на мене, немовби кажучи: що це за напасть така? І йде геть, та ще й грюкає дверима просто перед моїм носом, навіть слова не сказавши. Гарна зустріч! А може, вона з'явиться ще раз? Чи покличе солдата з собакою? Так міркую собі і хочу вже відступити, проте чекаю, бо коли я вже тут і вже подзвонив, нічого не вдієш, треба почекати. Так воно і сталося. Минає не більш як півхвилини, відчиняються двері, і з'являється панянка, молода, гарна, кров з молоком! Невже це генеральша? Надто вона молода. Сказати, що це генералова дочка — то він надто молодий. А поки що час минає, і вона звертається до мене: "Что надо?" А я думаю собі: "Що робити далі? Сказати їй "ваше превосходительство" — добре, коли вона генеральша, а як ні? За віщо сказати їй "превосходительство?" Але ж я знайшов вихід; обминаючи зовсім "пресосходительство", переходжу просто до суті справи: "Так і так, мовляв, генерал купив у мене, — кажу, — календаря і просив мене, тобто наказав, щоб я цього календаря відніс додому на Херсонську номер три, де мені заплатять. А коли мені не повірять, то генерал звелів мені переказати такий знак, — кажу, — що сьогодні обідатиме тут граф Пусін-Мушкін..."

Генеральша зареготалась. "Не Пусін-Мушкін, а Мусін-Пушкін..." А я собі думаю: "Якщо смієшся, то ти з моїх панянок". І кажу їй:

— Охоче згоджуюсь, — кажу, — Пусін-Мушкін, Мусін-Пушкін, аби, — кажу, — знак був знак...

І я даю їй календаря. Вона бере календаря, оглядає його з усіх боків і питає мене, скільки він коштує. Я кажу їй, скільки коштує. Вона бере календаря і платить мені за нього, прощається зі мною та ще з усмішкою відказує: "На добраніч!"

Подобається вам така панянка? Не панянка, а золото. За таку панянку можна віддати не трьох біржовиків, а таки цілих тридцять. Здихався я, отже, двох календарів і залишився тільки з одним. Тепер можна вже піти додому пообідати!

Пообідав і відпочив трохи, але мене все ж кортить. Я таки спекався всього краму і залишився оце лише з одним календарем, але ж хочеться і його здихатись. Бо нащо мені здався старий календар, прострочений? Треба його кому-небудь вперти. Але як здихатися календаря, коли більша частина біржовиків вже забезпечена календарями? Ні, треба пройтися по місту ще раз. І недовго думавши, беру я свій крам і йду собі просто, вобче. А що я звик уже до Ланжеронівської та до Катеринінської, ноги несуть мене вже самі туди, де повно біржовиків. А куди ж іще йти? Може, все-таки бог дасть покупця-адже один тільки останній календар лишився!

І я кручуся, тиняюсь туди й сюди, мов той маятник, оглядаю біржовиків, як вони тут сновигають, наче очманілі, шукають хоч якого-небудь заробітку. Тимчасом, поки я отак кручуся тут, бачу здалека: біля Фанконі знову генерал і знову в палєтах. Міркую собі: "Ото гарно буде, якщо бог послав мені нового генерала, покупця на мого останнього календаря". І в мене майорить думка: може, шкода, що я маю не більше, як один календар, бо коли генерали почнуть купувати єврейські календарі, то начхать мені на всіх біржовиків з усією їхньою біржею...

І отак міркуючи, дивлюся-так воно й є: це таки мій генерал. Я його одразу ж впізнав. Проте і він мене теж впізнав. Питаєте, звідки я це знаю? Я побачив, як він підвівся з стільця і показав пальцем просто на мене.

Погана справа. Що робити? Цього ще мені бракувало — мати справи з генералами. І я кинувся тікати з усієї сили. Я підрахував одразу, що, отак тікаючи, я за дві хвилини буду на третій вулиці. Так воно і сталося: не проминуло і півхвилини, чую, хтось біжить слідом за мною ззаду і кричить, щоб я зупинився.

Хто б це міг бути? Невже сам генерал? Генеральські витівки! І дивно, що тут діється: продав зайвого календаря на цілий рік, і знявся такий гармидер! Генерали переслідують мене!

Погана справа. Що його робити? Побігти ще дужче? А що, як він засюрчить і позбігаються городові? Цього ще мені бракувало — щоб мене заарештували! Зупинитись? А що, як спитає мене про другий календар? Я ж генеральшу обдурив. Краще удам, ніби не чую і ніби це не мене мають на увазі. Піду собі, як я ходив допіру, тобто не бігцем і не йдучи помалу, але виступаючи, як людина, що заклопотана своїми справами. Ну, а що, коли він мене наздожене і спитає, чого я біжу? Я скажу йому, що у мене така хода.

Так воно і сталося: він мене наздогнав. Але послухайте, що господь може зробити. Наздогнав — нічого не вдієш. Я зупиняюсь, дивлюсь: який там генерал? Де там генерал? Нічого подібного. Це зовсім служка, з отих, що у Фанконі подають каву на столики. Він біжить із серветкою під пахвою і витирає піт з обличчя.

— Тьху на тебе, — каже він мені, коли ми вдвох зупинилися. — Чого це ти так почухрав, — каже він, — як дика коза? Ходім, — каже, — генерал гукає тебе...

— Який генерал, — кажу я, — і звідки ти взяв, що він саме мене кличе?

— Як то, — каже він, — звідки я взяв? Я, — каже він, — глухий, чи що? Я ж чую, як генерал каже: "Он іде той єврей з книжками, біжи приведи його сюди..."

"Тоді, — думаю собі, — не так страшно, від цього ще не вмирають. Ще можна щось придумати..." І, як блискавка, промайнула у мене в голові нова думка: може, бог зробить таке чудо, і я здихаюсь найостаннішого з останніх, тобто третього календаря? І недовго думаючи, ляснув себе по лобі, буцімто спересердя сплюнув і звертаюсь до нього:

— Так би і говорив. Чого ти мені одразу не сказав, — кажу я, — що це той генерал з книжками? Чудний генерал. З самого ранку, — кажу я, — торгує в мене оцю книжку. Він мені вже, — кажу, — всю кров попсував. Коштує вона карбованця, а він дає мені півкарбованця. Я вже йому казав сімдесят п'ять, і сімдесят, і шістдесят п'ять, аби покласти цьому край, а він уперся, — кажу, — тільки полтиник — і край. Якби це не була, — кажу я, — остання книжка, покарай мене господь, чи спустив би я хоч півкопійки? Але оскільки, — кажу, — це в мене остання книжка, остання, як бачиш, то давай сюди півкарбованця і на, віддай йому книжку...

Хто був той генерал? Як його прізвище? Я й досі не знаю. Але я так гадаю, що це був, певно, не хто інший, як Толмачов. А то, звідки це виникла в нього така зненависть, така лють до євреїв вобче, а надто до нас, розношиків єврейських книжок і газет, що ми й досі не можемо показатися на вулиці з єврейською книжкою або газетою і треба розносити це все під полою, немов якусь контрабанду або вкрадений крам?

Щоб мої вороги і ваші вороги могли так дихати, як можна жити з такої контрабандної торгівлі єврейськими газетами. Доводиться

торгувати ще й "цікавими листівками" з Парижа, розпечатаними й запечатаними в конвертах, і це в мене — найголовніший асортимент.

Газети я продаю між іншим, вобче, бо цей асортимент — "цікаві листівки", значить, — легше збувати. На це є серед біржовиків багато більш покупців, ніж на єврейські газети — ох, ох, ох! я знаю, що це паскудство і що бог покарає... Але що вдієш? Шукаєш заробітків, діти хочуть їсти... Мабуть, бог простить. Він мусить простити. Хіба є в мене інший вихід? Наближається такий день — свято гойшане-рабо, як ви гадаєте?.. Все лихо на його голову. Це я кажу таки про нашого Толмачова, бо якби не він, — хай згине його ім'я і пам'ять про нього, — я б і досі продавав молитовники, книжки і календарі на цілий рік і не мусив би розносити таке паскудство.

Може, купите? Я маю свіжий транспорт листівок, щойно з Парижа...